

مطالعات اجتماعی پایه ی نهم

درس ۱۰ (اوضاع اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی ایران در عصر صفوی)

حمیرا صادقی

دبیر مطالعات اجتماعی استان کرمان

درسنامه درسی ۱۰

زندگی روستایی در دوران صفویه:

بیشترین ساکنان ایران در دوران صفویه به ترتیب:
روستاییان و کوچ نشینان بودند که به **کشاورزی، دامداری و صنایع دستی** اشتغال داشتند.

به عقیده شاردن، جهانگرد اروپایی در دوران صفویه وضع **دهقانان ایران** بهتر از وضع دهقانان در اروپا بوده است.
یکی از منابع عمده درآمد حکومت صفوی، **مالیات** بود که از کشاورزان و دامداران می گرفتند.

شکوفایی صنعت

مهمترین محصولات صادراتی ایران در دوره صفویه:

خشکبار، پارچه های مخملی، ابریشمی و حریر و نیز **قالی های نفیسی** بود که به کشورهای همسایه و برخی کشورهای اروپایی صادر می شد.

زندگی اجتماعی دلایل رونق زندگی اجتماعی و اقتصادی در دوران صفویه:

- به دلیل وجود حکومت مرکزی نیرومند
- برقراری نظم و امنیت در سراسر کشور

جمعیت ایران در آن دوره حدود ۱۰ میلیون نفر تخمین زده می شود.

زندگی شهری در دوران صفویه:

در دوره صفوی **شهرنشینی** در ایران رونق گرفت.

در آن زمان، حدود **۱۰ تا ۱۵** درصد ایرانیان در شهرها زندگی می کردند.

شهرنشینان بیشتر مقام های **حکومتی، نظامیان،**

روحانیون، بازرگانان، پیشه وران و صنعتگران بودند.

شکل گیری حکومت صفوی

صنعت بافندگی یکی از صنایع پررونق ایران بود که در کنار رونق **صنعت ابریشم** در دوره صفوی شکل گرفت و با صنعت نساجی اروپا رقابت می کرد. در دوره **شاه عباس اول**، کارگاه های بافندگی بزرگ و متعددی در اصفهان، کاشان، یزد، مشهد، استرآباد (گرگان، کیلان وجود داشت. **شاه و اعضای خاندان** او مالک بیشتر این کارگاه ها بودند. صنعتگران ایرانی در صنایع **کاشی، چینی، چرم، جواهر، رنگ، صابون** و جنگ افزارهای سنتی از قبیل **شمشیر و کمان** نیز پیشرفت کرده بودند.

مهم ترین دلایل رونق تجارت در دوران صفویه :

- ۱) برقراری نظم و امنیت در سراسر کشور
- ۲) وجود شبکه وسیعی از راه ها و کاروانسراها
- ۳) وجود امنیت در راه های ایران
- ۴) اقامت رایگان بازرگانان و مسافران در کاروانسراها
- ۵) رفتار پسندیده ماموران راهداری با مسافران

رونق تجارت در عصر صفوی به دلیل **یکپارچه بودن سرزمین ایران** و **وجود نظم و**

امنیت در سراسر کشور، تجارت داخلی و خارجی پررونق بود.

شاه عباس اول برای گسترش تجارت کوشش بسیاری کرد.

باشکوه ترین بازار ساخته شده در دوره صفویه بازار

قیصریه اصفهان در شمال میدان نقش جهان بود.

یکی دیگر از منابع درآمد حکومت صفوی، **عوارضی** بود

که از کاروان های تجاری گرفته می شد.

اسطرلاب

دستگاه و صفحه مدور فلزی است که از جنس برنز یا برنج یا از آهن و فولاد یا تخته به طرز بسیار دقیق و ظریف و مستحکمی ساخته شده و برای مطالعات و محاسبات کارهای نجومی از قبیل پیدا کردن ارتفاع و زاویه آفتاب، محل ستارگان و سیارات و منطقه البروج و به دست آوردن طول و عرض جغرافیایی محل در تمام مدت شبانه روز و فصول مختلف سال بکار برده می شود.

شاهان صفوی، **مخصوصاً شاه عباس اول**، برای گسترش تجارت خارجی به شرکت های تجاری **اروپایی اجازه دادند** که در ایران فعالیت کنند. **پرسودترین** کالای صادراتی در دوران صفویه **صادرات ابریشم** بود که در انحصار شاه عباس قرار داشت.

در آن زمان، به علوم و معارف دینی مانند **تفسیر**، **فقه** و **حدیث** بسیار توجه می شد.

دیگر شاخه های علوم مانند طبیعیات (علوم تجربی)، ریاضیات، ادبیات، فلسفه، طب و نجوم نیز در مراکز علمی تدریس می شدند.

فیلسوفان و عالمان بزرگ عصر صفوی **میرداماد**، **ملاصدرا**، **شیخ بهایی** و **علامه محمدباقر مجلسی** بودند.

میرداماد

شیخ بهایی

شکوفایی علمی و فرهنگی

علم و آموزش، در دوره صفوی، تعلیم و تربیت مورد توجه بسیار بود. در دوران صفویه در زمینه علم و آموزش چه اقداماتی صورت گرفت؟

➤ **دعوت عالمان از مراکز علمی جهان به ایران**

➤ **ساخت مدارس و کتابخانه های عظیم به ویژه در پایتخت های صفویان**

➤ **وقف اموال و املاک بسیار جهت تأمین هزینه مدارس.**

در دوره صفوی به سبب **کم توجهی پادشاهان** به شاعران، شعر و ادب فارسی مانند دیگر رشته ها **پرو رونق نبود**.

با این وجود شاعران بزرگی مانند **صائب تبریزی** و **بیدل** متعلق به این دوران هستند.

هنر:

در زمان صفویان، با شکوفایی ذوق و استعداد هنری ایرانیان، هنرمندان بزرگی در رشته های مختلف هنری از جمله **معماری**، **نقاشی**، **خوشنویسی**، **کتاب آرای** و **خاتم کاری** شهرت یافتند.

جشن ها و آیین های دوران صفویه:

جشن ها: **جشن نوروز** و دیگر جشن های باستانی، اعیاد اسلامی مانند **قربان**، **فطر** و **غدیر**

آیین ها:

برگزاری آیین **سوگواری امام حسین** به شیوه **روضه**

خوانی، **سینه زنی** و **تعزیه**

برپایی این جشن ها و آیین ها، تأثیر مهمی در افزایش همدلی و همبستگی مردم داشت.

سؤالات متن درس دهم

۱- به چه دلیل در دوره صفویه شرایط مناسبی برای رونق زندگی اجتماعی و اقتصادی پدید آمد؟ به دلیل وجود حکومت مرکزی نیرومند و برقراری نظم و امنیت در سراسر کشور.

۲- جمعیت ایران در دوره صفوی حدود .. ۱۰ .. میلیون نفر تخمین زده می شود.

۳- بیشتر ساکنان ایران در دوره صفوی به ترتیب چه کسانی بودند و به چه کاری اشتغال داشتند؟ روستائیان و کوچ نشینان بودند و به کار کشاورزی، دامداری و صنایع دستی اشتغال داشتند.

۴- با توجه به عقیده جهانگردان اروپایی وضع زندگی دهقانان ایرانی را با اروپائیان در دوره صفوی مقایسه کنید. به عقیده جهانگردان اروپایی، از جمله شاردن، وضع زندگی دهقانان ایرانی به مراتب بهتر از وضع دهقانان در مناطق حاصلخیز اروپا بوده است.

۵- یکی از منابع عمده در آمد حکومت صفوی، .. مالیاتی .. بود که از کشاورزان و دامداران می گرفتند.

۶- در زمان صفویان حدود چند درصد از مردم در شهرها زندگی می کردند؟

الف) ۱۰ تا ۱۵ (*) ب) ۱۵ تا ۲۰ ( ) ج) ۲۰ تا ۲۵ ( ) د) ۲۵ تا ۳۰ ( )

۷- بیشتر ساکنان شهرها را در دوره صفوی چه کسانی تشکیل می دادند؟ مقام های حکومتی، نظامیان، روحانیون، بازرگانان، پیشه وران و صنعتگران.

۸- در دوره صفوی نه تنها کشاورزی و دامداری بلکه .. صنایع .. ایران نیز شکوفا و پر رونق بود.

۹- کدام محصولات در زمان صفویه از ایران به اروپا صادر می شد؟ خشکبار، پارچه های مخملی، ابریشمی و حریر و قالی های نفیس.

۱۰- کدام صنعت در دوره صفوی پررونق بود؟ صنعت بافندگی که با صنعت نساجی اروپا رقابت می کرد.

۱۱- شهرهای دارای کارگاه بافندگی در دوره صفویه را نام ببرید. اصفهان، کاشان، یزد، مشهد، استرآباد (گرگان) و گیلان.

۱۲- مالکان اصلی بیشتر کارگاه های بافندگی در عصر صفوی چه کسانی بودند؟

الف) بافندگان ( ) ب) شاه و اعضای خاندان (* ج) پیشه وران ( ) د) بازرگانان ( )

۱۳- صنعتگران دوره صفوی در چه صنعتی پیشرفت کرده بودند؟ صنایع کاشی، چینی، چرم، جواهر، رنگ، صابون، و جنگ افزارهای سنتی از قبیل شمشیر و کمان.

۱۴- دلایل رونق تجارت داخلی و خارجی در دوره صفویه چه بود؟ یکپارچه بودن سرزمین ایران و وجود نظم و امنیت در سراسر کشور.

۱۵- کدام گزینه از باشکوه ترین بازارهای دوره صفوی در اصفهان بود؟

الف) بازار بزرگ ( ) ب) بازار چهار باغ ( ) ج) بازار قیصریه (*) د) بازار وکیل ( )

۱۶- کدام پادشاه صفوی برای گسترش تجارت خارجی به شرکت های اروپایی اجازه فعالیت در ایران را داد؟

الف) شاه عباس اول (*) ب) شاه اسماعیل ( ) ج) شاه تهماسب ( ) د) شاه سلطان حسین ( )

۱۷- شاهان صفوی، بخصوص .. **شاه عباس اول**...، برای گسترش تجارت کوشش بسیار کردند.

۱۸- نشانه رونق تجارت و بازرگانی در دوره صفوی چیست؟ **وجود شبکه وسیعی از راه ها و کاروان سراها در سراسر ایران که بازرگانان و مسافران بصورت رایگان در کاروانسراها اقامت می کردند.**

۱۹- پرسودترین کالای صادراتی ایران در دوره صفویه چه بود؟ و در انحصار چه کسی قرار داشت؟ **صادرات ابریشم بود و در انحصار شاه | عباس قرار داشت.**

۲۰- سه عامل گسترش تجارت در عصر صفوی را بیان کنید. ۱- **ایجاد امنیت توسط حکومت صفوی.** ۲- **توسعه راه های ارتباطی و ساختن کاروانسراها.** ۳- **رابطه سیاسی بین ایران و کشورهای دیگر.**

۲۱- سه منبع عمده در آمد حکومت صفوی را ذکر کنید. **مالیات، عوارض و تجارت و صادرات.**

۲۲- در دوران حکومت صفویه معماران و مهندسان شهرساز ایرانی چه آثاری را ساختند؟

مسجدها، مدرسه ها، کاخ ها، پل ها و کاروانسراهای عظیم و باشکوه.

۲۳- در دوره صفویان برای گسترش علم و آموزش آن چه اقداماتی انجام شده بود؟ **در این دوره تعلیم و تربیت مورد توجه بسیار بود و فعالیت های زیاد و مؤثری در این زمینه صورت گرفت. پادشاهان و مقام های کشوری و لشکری علاوه بر آنکه عالمان بزرگی را از مراکز علمی تشیع در جهان، به ایران دعوت کردند، مدرسه ها و کتابخانه های عظیمی به ویژه در پایتخت های صفوی ساختند و اموال و املاک بسیاری را وقف آنها کردند.**

۲۴- در دوره صفوی بیشتر به چه علمی توجه می شد؟ به علوم و معارف دینی مانند تفسیر، فقه و حدیث بسیار توجه می شد. دیگر شاخه های علوم مانند طبیعیات (علوم تجربی)، ریاضیات، ادبیات، فلسفه، طب و نجوم نیز تدریس می شدند.

۲۵- عالمان و فیلسوفان دوره صفوی را نام ببرید. میرداماد، ملاصدرا، شیخ بهائی و علامه محمد باقر مجلسی.

۲۶- در دوره صفوی چه دلیل شعر و ادبیات فارسی پر رونق نبود؟ به سبب کم توجهی پادشاهان به شاعران.

۲۷- شاعران بزرگ متعلق به دوره صفویه را نام برده و بگوئید آنها به چه سبکی شعر می گفتند؟ صائب تبریزی و بیدل به سبک

هندی

۲۸- در دوره صفویه علم تاریخ مورد توجه قرار داشت. صحیح (*) غلط ( )

۲۹- رشته های هنری دوره صفوی را نام ببرید. نقاشی، خوشنویسی، کتاب آرایی و خاتم کاری.

۳۰- در دوره صفوی مردم چه جشن ها و آئین هایی را برگزار می کردند؟ در آن زمان مردم علاوه بر نوروز و دیگر جشن های باستانی، اعیاد اسلامی مانند قربان، فطر و غدیر را نیز گرامی می داشتند.

۳۱- در زمان صفویه آئین سوگواری امام حسین (ع) به چه صورت برگزار می شد؟ آئین سوگواری به طور گسترده در سراسر کشور به شیوه روضه خوانی، سینه زنی و تعزیه برگزار می شد.

۳۲- برپایی جشن ها و آئین ها چه تأثیری بر مردم داشت؟ تأثیر مهمی در افزایش همدلی و هم بستگی مردم داشت.

۳۳- مراسم جشن و شادی در عصر صفوی را با روزگار کنونی از جنبه های مختلف (شیوه برگزاری، محل جشن و ...) مقایسه کنید.
در زمان صفوی جشن ها و مراسم معمولا در مکانهای عمومی انجام می شد و مردم در کنار هم به شادمانی می پرداختند. اما در حال حاضر این مراسم در مکانهای عمومی برگزار نمی شود و مردم شادی خود را کمتر با دیگران قسمت می کنند .

۳۴- محتشم کاشانی از شاعران و مرثیه سرایان برجسته دوره صفویه است. آیا می دانید مشهورترین شعر او چیست؟ باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و ماتم است باز این چه رستخیز عظیم است کز زمین بی نفخ صور خاسته تا عرش اعظم است ...

پاسخ فعالیت ها

۱- متن را مطالعه کنید :

الف) سه عامل گسترش تجارت در عصر صفوی را بیان کنید .

ب) سه منبع عمده درآمد حکومت صفوی را ذکر کنید .

الف) به طور کلی سه دسته عوامل موجب گسترش و رونق تجارت در عصر صفوی شده بود:

عوامل کلی که هم بر تجارت خارجی تاثیر داشت و هم تجارت داخلی

الف- یکپارچه بودن سرزمین ایران ب- وجود نظم و امنیت

کارهایی که شاهان صفوی برای گسترش تجارت دادند، عبارتند از :

- احداث و گسترش راه ها و کاروانسراها

- اقامت رایگان مسافران و بازرگانان در کاروانسراها ایجاد امنیت در راه ها

- رفتار خوب و پسندیده ماموران راهداری با مسافران

- ساخت بازارهای بزرگ

گسترش تجارت خارجی: اجازه فعالیت به شرکت های تجاری اروپایی- ارتباط و برقراری روابط بازرگانی با دیگر کشورها

ب) مالیات عمده ترین منبع درآمد حکومت بود - گرفتن عوارض از بازرگانان و مشاغل مختلف - درآمد حاصل از صادرات کالا به کشورهای دیگر

۲- متن را بخوانید. مراسم جشن و شادی و همچنین تعزیه و عزاداری در عصر صفوی را با روزگار کنونی از جنبه های مختلف (شیوه برگزاری، محل جشن و ...) مقایسه کنید.

امروزه در بیشتر شهرها مراسم نقاره و شیپور برگزار نمی شود فقط در بعضی از شهرهای کشور مراسم نوروز خوانی و مراسم هایی قبل از نوروز برگزار می شود.

امروزه مانند زمان حکومت صفوی مراسم تعزیه و عزاداری برگزار می شود ولی در جزئیات مراسم تفاوت هایی به وجود آمده است.

۳- محتشم کاشانی از شاعران و مرثیه سرایان برجسته دوره صفویه است. آیا میدانید مشهورترین شعر او چیست؟

باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است

بی نفخ صور خاسته تا عرش اعظم است

کار جهان و خلق جهان جمله درهم است

کاشوب در تمامی ذرات عالم است

این رستخیز عام که نامش محرم است

سرهای قدسیان همه بر زانوی غم است

باز این چه شورش است که در خلق عالم است

باز این چه رستخیز عظیم است کز زمین

این صبح تیره باز دمید از کجا کزو

گویا طلوع می کند از مغرب آفتاب

گر خوانمش قیامت دنیا بعید نیست

در بارگاه قدس که جای ملال نیست

جن و ملک بر آدمیان نوحه می کنند
خورشید آسمان و زمین نور مشرقین

گویا عزای اشرف اولاد آدم است
پرورده کنار رسول خدا حسین